

سازمان جهانی تجارت و جامعه مدنی [۱]

مترجمان: امیر هوشنگ فتحی زاده
(دانشجوی دوره دکتری مدیریت راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی)
انور کمبری
(کارشناس ارشد دفتر نمایندگی تام‌الاختیار تجاری ج.ا.ایران)

مناطق آزاد تجاری - صنعتی / سرمایه‌گذاری خارجی / مزیت
نسبی و بازارچه‌های مرزی.

۱. موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت (گات)،

سازمان جهانی تجارت (WTO) و جامعه

چکیده

مدنی

طبیعت کاملاً فنی و مبهم موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت (گات) خارج از موضوعات تجاری بحث‌های زیادی انجام نداده و موضوع (گات) حداقل تا زمان وقوع قضیه «ماهی تن - دلفین» در اوایل دهه ۹۰ در تسخیر اذهان عمومی ناکام بود. اگرچه عمق و وسعت حوزه کاری سازمان جهانی تجارت شامل موضوعاتی از قبیل، محیط زیست، مالکیت فکری و خدمات نه تنها افزایش علاقه را میان عموم تضمین نمود، بلکه باعث افزایش بعد سیاسی نظام تجاری چندجانبه شد. البته تمایل به نظارت بین‌المللی در میان عموم برای سالیان متمادی از طریق انتقادهای ریشه‌ای به صندوق بین‌المللی پول و بانک جهانی برای پاسخگویی ضعیف و محرمانه‌شان به نمایش گذاشته شده بود. [۲] شکست مذاکرات سازمان توسعه و همکاری‌های اقتصادی در سال ۱۹۹۸ درخصوص

نقش سازمان‌های غیر دولتی در جهت‌گیری و سیاست‌گذاری کشورها و سازمان‌های بین‌المللی در زمینه‌های مختلف همواره مهم بوده است. سازمان جهانی تجارت نیز از این قاعده استثناء نبوده و به لحاظ تنوع موضوع، گستره پوشش و تأثیر آن بر دیگر حوزه‌ها کانون توجه سازمان‌های غیردولتی بوده است. این سازمان‌ها از زمان پیدایش گات ۱۹۴۷ و بعد از آن سازمان جهانی تجارت همواره در تلاش بوده‌اند که به نحوی در ارکان تصمیم‌گیری سازمان مذکور نفوذ نمایند. از طرفی سازمان جهانی تجارت در بسیاری موارد برای اخذ تصمیمات مهم نیازمند بهره‌گیری از کمک‌های فنی و مشورت‌های سازمان‌های غیردولتی بوده است. این مقاله به دنبال بررسی نحوه تعامل سازمان جهانی تجارت با سازمان‌های غیردولتی می‌باشد.

موافقت‌نامه چندجانبه سرمایه‌گذاری (MAI) بیشتر مرهون تشریح مساعی و تلاش میان حداقل ۶۰۰ نهاد غیردولتی از ۷۰ کشور جهان بود. این واقعه گواهی قوی بر این مدعاست که سازمان‌های بین‌المللی توجه وسیع‌تر عمومی در ارتباط با آثار جهانی شدن را جلب می‌نمودند. شبکه ضد موافقت‌نامه چندجانبه سرمایه‌گذاری (MAI)، و استفاده بی‌سابقه‌اش از اینترنت، در نهایت تبدیل به یک سازوکار هماهنگی مرکزی برای شبکه‌های سازمان‌های غیردولتی (NGO) مختلف قبل و در زمان برگزاری کنفرانس وزیران سیاتل در اواخر سال ۱۹۹۹ شد. این تنها چند نمونه از افزایش کنترل بیرونی است که امروزه مؤسسات بین‌المللی خودشان را تحت آن می‌بینند.

هدف از بخش‌های ذیل مرور کوتاهی بر تحول و رابطه بین موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت سازمان جهانی تجارت و جامعه مدنی بخصوص سازمان‌های غیردولتی می‌باشد. ما به‌طور ویژه به دنبال تشریح این هستیم که چگونه اعمال و اطلاعات ورودی این سازمان‌ها بر روش‌هایی اثر گذاشته که در آن نظام تجاری چندجانبه به فعالیت می‌پردازد. استفاده از عبارت سازمان غیردولتی در چارچوب فعلی سازمان جهانی تجارت دربرگیرنده فعالیت عمومی سازمان‌های غیردولتی (NGOs)، اتحادیه‌های کارگری و انجمن‌های صنعتی می‌باشد، نه شرکت‌های خصوصی. [۳] همچنین مفهوم به نسبت وسیع‌تر جامعه مدنی، غیر از شرکت‌ها، شامل نمایندگان مجلس و عموم مردم از جمله شبکه‌های انجمن‌ها و شهروندان می‌باشد.

۲. ملاحظات اولیه در مورد سازمان‌های

غیردولتی (NGOs)

هرچند رابطه بین موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت (گات) و بازیگران غیردولتی در عمل وجود نداشت، اما دستورکار جلسه در مورد ایجاد سازمان تجارت بین‌المللی دربرگیرنده تشریح مساعی در مورد «ترتیبات مناسب برای مشورت و همکاری با سازمان‌های غیردولتی در زمینه موضوعات درون این منشور می‌شد.» [۴] در ارزیابی مزیت‌های نهادینه‌سازی یک سازوکار ساختاری برای ارتباط متقابل با چنین سازمان‌هایی، دبیرخانه کمیسیون موقت سازمان تجارت بین‌المللی یک کمیته اجرایی با توجه به ترتیبات به‌وجود آمده توسط ملل متحد و آژانس‌های تخصصی آن را تشکیل داد.

اضافه بر این بررسی کلی یادداشت شامل دسته‌ای از توصیه و نتیجه‌گیری‌هایی بود مبنی بر اینکه شیوه‌های مربوط به سازمان‌های غیردولتی می‌تواند با سازمان تجارت بین‌المللی و همچنین ضمیمه‌ای از فهرست موقت سازمان‌های غیردولتی که ممکن است طرف مشورت قرار گیرند منطبق شود. [۵] اگرچه این توصیه‌ها هرگز تحت‌عنوان دسته‌ای هماهنگ از روش‌ها برای تعامل با سازمان‌های غیردولتی درون متن نظام تجاری چندجانبه جامه عمل به‌خود نپوشید (بویژه نظر به اینکه سازمان تجارت بین‌المللی هرگز ایجاد نگردید). اما با این حال آن‌ها منعکس‌کننده اهمیتی بودند که بیانگر سیاستی بود که اجازه می‌داد نظام تجاری با جهان خارج فعل و انفعال داشته و از مهارت‌های فنی و کارشناسی بیرونی بهره‌بردار. [۶] به‌علاوه، فشار پشت این توصیه‌ها، بویژه ابهام ذاتی که در تعامل سازمان‌های غیردولتی به‌وجود آمد، امروزه به وضوح مبنایی برای مقررات سازمان جهانی تجارت در تعامل با سازمان‌های غیردولتی شده است. [۷]

۳. از موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت تا

سازمان جهانی تجارت

با وجود تلاش‌های اولیه برای نهادینه کردن تعاملات سازمان‌های غیردولتی با نظام تجاری چندجانبه، هیچ‌گونه مقرراتی در موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت وجود نداشت که به آن‌ها اجازه مشارکت یا درگیر شدن بدهد. مطمئناً تعدادی از سازمان‌های بازرگانی، از جمله اتاق بازرگانی بین‌المللی، ارتباط‌های موردی و غیررسمی با موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت و دبیرخانه آن را تعقیب می‌نمود، اما از هرگونه دسترسی و شرکت در جلسات منع می‌شد. (مارسیو و پدرسن، ۱۹۹۹) [۸] بعضی از ناظران (گات) پیش‌بینی می‌کردند که جامعه مدنی باید در برخی از موارد بحرانی درگیر شود (جکسون، ۱۹۶۹) [۹] اما این تا اواخر دهه ۸۰ و اوایل دهه ۹۰ که مذاکرات دور اروگوئه شدت یافت محقق نشد، چنانکه تعدادی از سازمان‌های غیردولتی با ملاحظه موضوعات مرتبط با محیط زیست، کشاورزی و توسعه پایدار شروع به کنترل دقیق‌تر موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت نمودند. علاوه بر ملاحظات ماهوی که برآمده از موافقت‌نامه‌های جدید بود، ناتوانی در دسترسی مستقیم به مذاکرات باعث ناکامی بیشتر میان این سازمان‌ها شد و نشست وزیران در بروکسل [۱۰] در دسامبر ۱۹۹۰، شاهد اولین

تهدید هماهنگ شده گفتگوهای تجاری توسط تعدادی از سازمان‌های غیردولتی تحت عنوان «بلای گات» بود (کرومی ۱۹۹۹). [۱۱] در تابستان ۱۹۹۱ بعد از تشکیل هیأت حل اختلاف گات در مورد محدودیت‌های ایالات متحده بر واردات ماهی تن (ماهی تن - دلفین) حکم مبنی بر نقض مقررات گات توسط قانون حفاظت ایالات متحده صادر گردید. و طرفداران محیط زیست در سراسر جهان شروع به موشکافی گات به صورت دقیق‌تر نمودند. [۱۲] نتیجه اولیه این شد که هیأت‌های حل اختلاف گات به صورت محرمانه برگزار و به روی عموم بسته شد و این تصمیمات در مورد محیط‌زیست بدون درون داد مناسب اخذ می‌شد. در آن زمان درخواست برای شفافیت بیشتر و بازبودن موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت در حد به نسبت کمی مورد توجه و پذیرش قرار گرفت و کنفرانس وزراء ۱۹۹۴ مراکش هیچ‌گونه ترتیبات خاصی در ارتباط با سازمان‌های غیردولتی اتخاذ نمود. [۱۳] به هر حال متن پیش‌نویس پذیرفته شده توسط وزیران در مراکش حاوی مقررات شفافیت مهمی در مورد نظام مشورت و همکاری با سازمان‌های غیردولتی بود که با متن اصلی مطرح شده برای منشور سازمان تجارت بین‌الملل در سال ۱۹۴۸ شباهت داشت. بند ۲ ماده (۵) موافقت‌نامه مراکش مقرر می‌دارد که «شورای عمومی ممکن است ترتیبات مناسبی برای همکاری و مشورت با سازمان‌های غیردولتی در مورد موضوعات مربوطه در سازمان جهانی تجارت مقرر نماید». [۱۴] دایره شمول این مقرر و پذیرش بعدی یک دسته از رهنمودها در ژوئیه سال ۱۹۹۶ توسط اعضای سازمان جهانی تجارت [۱۵] در خصوص روابط با سازمان‌های غیردولتی به وضوح اهمیت سازمان‌های غیردولتی را در بحث‌های عمومی در تجارت نمایان و مشخص شد که نظام تجاری چندجانبه بیش از این نمی‌تواند در خالائی که توسط اسلافش ایجاد شده بود ادامه دهد. به علاوه اعضای سازمان جهانی تجارت همچنین اولین تصمیم خود در خصوص برداشتن محدودیت‌های دسترسی به اسناد را پذیرفتند، که باعث می‌شد اسناد در مقایسه با گذشته به صورت نظام‌مندتر و سریع‌تر برای عموم قابل دسترسی باشند. [۱۶]

بند ۲ ماده (۵) موافقت‌نامه مراکش و رهنمودهای سال ۱۹۹۶ مبنای مورد نیاز بیشتری برای دبیرخانه سازمان جهانی تجارت به منظور تعامل با جامعه مدنی و افزایش شفافیت در فعالیت‌های سازمان جهانی تجارت فراهم می‌آورد. [۱۷] هرچند این رهنمودها

در زمینه رابطه سازمان جهانی تجارت با سازمان‌های غیردولتی گامی موثر و روبه جلو بود، اما با این حال آن‌ها در زمینه هرگونه نقش مستقیم و رسمی این سازمان‌ها در فعالیت سازمان جهانی تجارت ناتوان بودند. طبیعت غیررسمی و غریب رهنمودها که اغلب برای مراوده دبیرخانه با جامعه مدنی به کار برده می‌شد، نمایانگر حساسیت و حتی ضدیتی بود که روابط بین تعداد زیادی از اعضای سازمان جهانی تجارت و سازمان‌های غیردولتی را در آن زمان توصیف می‌کرد. این حساسیت بخصوص در حدی آشکار گردید تا شرکت سازمان‌های غیردولتی را در اولین کنفرانس وزیران در سنگاپور در سال ۱۹۹۶ تضمین نماید که در جریان آن تعدادی از اعضا نگرانی خود در خصوص شرکت سازمان‌های غیردولتی در نشست‌ها را به صراحت بیان نمودند. تعدادی از اعضا در حمایت از نظامی بحث می‌کردند که به واسطه آن هرگونه درخواست شرکت سازمان غیردولتی در جلسات می‌بایست به تصویب اعضای سازمان جهانی تجارت برسد. به‌طور واضح چنین نظامی می‌توانست طاقت‌فرسا بوده و به‌صورت بالقوه چهره سازمان‌های غیردولتی را تخریب نماید. در نهایت دبیرخانه سازمان جهانی تجارت نقش تعیین‌کننده‌ای در واسطه‌گری یک مصالحه ایفا کرده و تصریح می‌کند که شرکت سازمان غیردولتی در کنفرانس سابقه‌ای برای نشست‌های بعدی سازمان محسوب نمی‌شود.

مراحل اجرای بند ۲ ماده (۵) و رهنمودها بویژه برای دبیرخانه سازمان جهانی تجارت چالش برانگیز بود زیرا عمده سازمان‌های غیردولتی پیگیری کننده امور سازمان جهانی تجارت از کشورهای توسعه یافته بودند و در کل موضوعات را به سمتی سوق می‌دادند که کشورهای در حال توسعه احساس نارضایتی داشتند، از جمله بخش‌های محیط زیست و نیروی کار. این حساسیت اصولاً وقتی مطرح شد که دبیرخانه به دنبال سازماندهی مجموعه‌ای از نشست‌های دوستانه به منظور تشکیل مناظرات اعضای سازمان جهانی تجارت و نمایندگی‌های سازمان‌های غیردولتی در جهت تبادل نظراتشان بود. هرچند مشخص شد که برای دوره زمانی بین ۱۹۹۶ تا ۱۹۹۹ عمده فعالیت جامعه سازمان‌های غیردولتی در مقابل نظام تجاری چندجانبه در مورد شفافیت و دسترسی به اطلاعات بود تا موضوعات اساسی دیگر.

اگرچه تعدادی از سازمان‌های غیردولتی تاکنون تلاش کرده‌اند که در هیأت‌های حل اختلاف سازمان جهانی تجارت مشارکت

۴. بحث مشارکت رسمی سازمان‌های غیردولتی

سازمان‌های غیردولتی از سال ۱۹۹۶ برای مشارکت رسمی دائمی با سازمان جهانی تجارت مذاکره نموده‌اند. به هر حال تاکنون اجازه شرکت سازمان‌های غیردولتی در سازمان جهانی تجارت تنها برای کنفرانس وزیران و همچنین رویدادهای خاص مثل مجامع عمومی سالیانه به آن‌ها اعطا گردیده است. فرایند مذکور توسط دبیرخانه سازمان جهانی تجارت و بر مبنای الزاماتی که توسط اعضا در بند (۲) ماده ۵ و نیز راهکارهایی که قبلاً ذکر شده‌اند اداره می‌شود.

از نقطه نظر تاریخی، معیارهای اصلی برای به رسمیت شناختن سازمان‌های غیردولتی غیرانتفاعی در کنفرانس وزیران سازمان جهانی تجارت و نشست‌های عمومی، توانایی آن‌ها در ارائه «فعالیت‌های مرتبط با سازمان جهانی تجارت» بوده و این تعریف به نسبت جامع باعث شده که تعداد اندکی از سازمان‌های غیردولتی از چنین حضور مقطعی محروم شوند. در کل این نظام مشارکت رسمی در طول دهه گذشته به خوبی عمل نموده و به نظر می‌رسد اعضا با هدایت الزامات مربوطه توسط دبیرخانه به راحتی کنار آمده‌اند. در عین حال باید تأکید شود که شرط اصلی در راهکارهای سال ۱۹۹۶ توسط اعضا که در آن تصریح گردیده «اعتقاد کلی بر این است که برای سازمان‌های غیردولتی امکان‌پذیر نخواهد بود که مستقیماً در کار سازمان جهانی تجارت یا نشست‌های آن درگیر شوند» همچنان معتبر می‌باشد. به همین ترتیب هنوز احساس عمومی میان اعضا در مورد سازمان‌های غیردولتی مبنی بر این است که مشورت نزدیک‌تر و همکاری با سازمان‌های غیردولتی می‌تواند از طریق فرایندهای متناسب در سطح ملی قویاً واقع گردد. این عناصر از راهکارها تا آنجا ادامه پیدا می‌کند که دلایل اصلی اینکه چرا یک سازوکار حضور رسمی دائمی برای سازمان‌های غیردولتی در سازمان جهانی تجارت وجود ندارد، را سازماندهی کند. همزمان دهه گذشته شاهد افزایش تمایل میان اعضا سازمان جهانی تجارت برای رسمیت بخشیدن به نمایندگان سازمان‌های غیردولتی به عنوان بخشی از هیأت‌های خود جهت شرکت در نشست‌های مختلف سازمان جهانی تجارت بوده است.

در سال‌های اخیر تقاضای سازمان‌های غیردولتی برای حضور دائم در جلسات سازمان جهانی تجارت کمتر شده است. به هر حال از سال ۲۰۰۱ گروهی از سازمان‌های غیردولتی مستقر در ژنو

ماهوی داشته باشند، اما بحث‌های علمی در آن زمان روی مزیت بازبودن فرایندهای سازمان جهانی تجارت به روی سازمان‌های غیردولتی به منظور بالا بردن مشروعیت تصمیمات متخذه متمرکز گردید. این فشار خارجی برای شفافیت و باز بودن بیشتر تا حد زیادی رویکرد متخذه توسط دبیرخانه سازمان جهانی تجارت در اجرای مقررات به منظور تعامل با عموم ذی‌نفع‌های روبه افزایش را هدایت نموده است. سپس در ژوئیه ۱۹۹۸ مدیرکل «ریناتو روجی‌یرو» [۱۸] برای فعال‌تر کردن جامعه مدنی گرچه به صورت غیررسمی مجموعه‌ای از ابتکارات شامل خلاصه‌ای از گزارشات دبیرخانه به صورت مجزا برای سازمان‌های غیردولتی، انتشار منظم لیستی از انتشارات سازمان‌های غیردولتی دریافت شده توسط دبیرخانه و نشست‌های غیررسمی منظم بین مدیرکل و سازمان‌های غیردولتی را منتشر نمود.

با توجه به جدید بودن تعامل با سازمان‌های غیردولتی در زمینه نظام تجاری چندجانبه، هدف اولیه این اقدامات راه‌اندازی یک گفتگوی غیررسمی با این سازمان‌ها برای اعتمادسازی بود. اگرچه فشار خارجی برای افزایش شفافیت کلی یک عنصر اساسی در تصمیم دبیرخانه به منظور تعقیب این نوآوری‌ها بود، یک تمرین آموزشی دو منظوره ارزشمند نیز می‌باشد که هم منافع سازمان‌های غیردولتی و هم منافع سازمان جهانی تجارت را در پی داشته است. نشست‌های غیررسمی که در طول سال ۱۹۹۸ برگزار گردید مسیر را جهت سازماندهی اولین نشست سازمان جهانی تجارت در مقیاس بزرگ در آوریل ۱۹۹۹ هموار نمود. [۱۹] هرچند این نوآوری‌های در ابتدا به نسبت محجور ظاهر شدند، اما آن‌ها هدف دوگانه حساس نمودن تمامی اعضای سازمان جهانی تجارت (و دبیرخانه سازمان) نسبت به دستور کارهای مختلف سازمان‌های غیردولتی، همچنین ساده کردن عملیات نظام تجاری چندجانبه آن گونه که مدنظر جامعه مدنی بود را اجرا نمودند. به همین ترتیب، نوآوری‌های فوق در خصوص افزایش شفافیت، گرچه بعضاً نیز جنجال‌آمیز بوده، امروزه مبنایی برای تعامل سازمان جهانی تجارت با سازمان‌های غیردولتی می‌باشد و شاید این واضح‌ترین مثالی است در مورد اینکه چگونه فشار خارجی باعث تغییر در روش مورد عمل سازمان جهانی تجارت می‌گردد.

درصد کسب یک نشان سالیانه قابل تمدید بودند که براساس آن دسترسی به سازمان جهانی تجارت مانند آنچه برای حضور روزنامه‌نگاران مستقر در ژنو در جلسات سازمان جهانی تجارت وجود داشت، امکان‌پذیر می‌گشت. طبق این طرح، به سازمان‌های غیردولتی اجازه دسترسی به بخش‌های عمومی ادارات اصلی سازمان جهانی تجارت داده می‌شد. اعطای نشان مشروط به شرایط و معیارهای معین و نیز محدودیت زمان می‌شد. در حال حاضر حدود ۲۵ الی ۳۰ سازمان غیردولتی مستقر در ژنو به‌طور فعالانه فعالیت‌های سازمان جهانی تجارت را پیگیری می‌نمایند.

۵. سازمان‌های غیردولتی در کنفرانس‌های وزیران: از سیاتل تا هنگ کنگ

حضور سازمان‌های غیردولتی در کنفرانس‌های وزیران به‌طور مستدل یکی از مشهودترین مظاهر رابطه روبه رشد بین سازمان جهانی تجارت و جامعه مدنی است. در پی برداشتن اولین قدم‌های همراه با تردید برای تضمین شرکت سازمان‌های غیردولتی در کنفرانس‌های وزیران در سال‌های ۱۹۹۶ و ۱۹۹۸، نشست ۱۹۹۹ سیاتل به اشکال مختلف این رابطه را به سمت یک سطح جدید هدایت کرد. اولاً در آستانه اجلاس و خوداجلاس سیاتل شاهد افزایش چشمگیر در تعداد و تنوع سازمان‌های غیردولتی علاقه‌مند به دستورکار سازمان جهانی تجارت بود. ثانیاً عدم تمایل تعدادی از اعضای سازمان جهانی تجارت در تعامل با سازمان‌های غیردولتی جای خود را به افزایش همکاری و به اشتراک‌گذارن اطلاعات از جمله بین اعضای که در نشست‌های قبلی سازمان جهانی تجارت از بی‌میل‌ترین اعضا در استقبال از این بازیگران بودند، داد. ثالثاً، توجه سازمان‌های غیردولتی از تمرکز اولیه روی موضوع‌های فرایندی مانند شفافیت خارجی و مشارکت، به تدریج به طرف دستور کار ماهوی سازمان جهانی تجارت معطوف گشت.

نشست سیاتل جدای از زمینه‌های سنتی تجارت، محیط زیست، توسعه و گروه‌های مدافع حقوق کار، نقطه عطفی در جلب حضور سازمان‌های غیردولتی بود. مهم‌ترین تازه واردها عبارت بودند از نمایندگان گروه‌های بهداشتی، گروه‌های مذهبی، فعالین حقوق بشر، گروه‌های مصرف‌کنندگان، و صاحب‌نظران مختلف. به‌علاوه سیاتل شاهد افزایش قابل توجه تعداد سازمان‌های غیردولتی از کشورهای در حال توسعه و همچنین هیأت‌های پارلمانی از کشورهای عضو بود.

نشست مذکور همچنین از لحاظ تعداد نمایندگان سازمان‌های غیردولتی پذیرفته شده به‌عنوان عضوی از هیأت‌های خاص کشورها منحصر به فرد بود. [۲۰]

در طول فرایند آماده‌سازی برای کنفرانس سیاتل مهارت رو به افزایش میان اعضا در تعامل با سازمان‌های غیردولتی کاملاً نمایان بود. در حالی که جریان‌های مشورتی با سازمان‌های غیردولتی در موضوعات سیاست تجاری سابقه طولانی در بسیاری از کشورهای توسعه‌یافته دارد، چنین سازوکارهایی تنها گهگاهی میان کشورهای در حال توسعه وجود داشته است. به هر حال علاوه بر مشارکت منظم در جلسات توجیهی دبیرخانه سازمان جهانی تجارت که برای سازمان‌های غیردولتی برگزار می‌شد، تعداد روبه افزایشی از هیأت‌های نمایندگی کشورهای در حال توسعه شروع به برگزاری نشست‌هایی با کارشناسان سازمان‌های غیردولتی در زمینه‌های مربوط به توسعه و موضوعات عمومی‌تر نموده‌اند. این تعاملات در کنفرانس وزیران ادامه یافته و تا حدودی بیانگر این نکته است که سازمان‌های غیردولتی به‌طور فزاینده‌ای کمک فکری سازمان جهانی تجارت می‌باشند. به هر حال در مجموع آشوب‌ها و تظاهرات خیابانی و از هم‌پاشیدگی ناگهانی کنفرانس وزیران سیاتل تأثیر منفی سریعی بر دیدگاه اعضای سازمان جهانی تجارت نسبت به جامعه سازمان‌های غیردولتی داشت. آن دسته از سازمان‌های غیردولتی که با هدف بحث و مشورت دادن به هیأت‌ها و همچنین دادن آگاهی نسبت به بعضی موضوعات خاص در ابعاد بیشتر به سیاتل آمده بودند، توسط گروه‌های حاشیه‌ای غیرمجاز که درک کمی نسبت به نظام تجاری چندجانبه داشته مورد ضرب و جرح قرار گرفته و کنار گذاشته شدند.

به هر حال تعدادی از سازمان‌های غیردولتی در برطرف کردن مشکلات مربوط به شفافیت و فرایند که نقش مهمی در فروپاشی کنفرانس سیاتل داشتند زیرکانه عمل نمودند. از آنجا که این موضوع در سال ۲۰۰۰ اهمیت بالایی پیدا نمود، این سازمان‌ها در جایگاه مناسبی قرار گرفتند تا به هیأت‌های نمایندگی اطلاعات و مشاوره‌های لازم در خصوص تبدیل سازمان جهانی تجارت به یک نهاد پاسخگوتر در زمینه نیاز به جامعیت و مشارکت‌های اعضا ارائه نمایند. اگرچه بحث‌های شفافیت در سال ۲۰۰۰ یک امر کاملاً داخلی محسوب گشته و فی‌نفسه هیچ‌گونه ارتباطی با پیشرفت مستقیم از نظر دسترسی و مشورت برای سازمان‌های غیردولتی

بیش از ۱۲ ماه به طول می‌انجامد، سازمان‌های جامعه مدنی اغلب می‌توانند تلاش‌های خود را که در این نشست‌ها به اوج خود می‌رسد از جمله تسلیم درخواست‌های خود به مدیرکل را هماهنگ نمایند. [۲۲]

پوشش رسانه‌ای که این مبارزات ایجاد می‌کنند نشانه روشنی از اهمیت حضور جامعه مدنی در کنفرانس‌های وزیران سازمان جهانی تجارت می‌باشد.

۶. نشست‌های سازمان جهانی تجارت و

فعالیت‌های امدادی

باتوجه به رابطه مستقیم بین اعضای سازمان جهانی تجارت و جامعه مدنی، گردهمایی سالیانه سازمان جهانی تجارت که اکنون مجمع عمومی خوانده می‌شود، مهم‌ترین نمونه یک تعهد روبه رشد دائمی و اساسی نسبت به شفافیت، گفتگو و فعالیت‌های امدادی را ارائه می‌نماید. در مقایسه با اولین گردهمایی بزرگ در سال ۱۹۹۹، شکل مجامع سالیانه در حال حاضر به‌طور قابل ملاحظه‌ای به منظور تجویز دستور کاری وسیع‌تر و گفتگوی فعالانه‌تر با سازمان‌های غیردولتی توسعه پیدا کرده است. تنظیم دقیق پارامترهای شکل کلی نشست‌های عمومی بزرگ و بدون پایان به منظور تمرکز روی جلسات کاری خاص و کاراتر، تاحد زیادی مرهون درون‌داد مؤثر شرکت‌کنندگان است که احساس نمودند نشست‌های عمومی بزرگ فرصت کمتری برای فعل و انفعال مستقیم اعطاء کرده و لذا فاقد بهره‌وری لازم می‌باشند. در سال ۲۰۰۶ سازمان جهانی تجارت میزبان هفتمین نشست سالیانه بزرگ بود که در آن بیش از ۳۶ جلسه کاری ویژه برگزار گردید. از این تعداد تقریباً ۳۰ مورد توسط خود شرکت‌کنندگان سازماندهی شد. متعاقباً خلاصه‌ای از مذاکرات بر روی شبکه اطلاع‌رسانی سازمان جهانی تجارت قابل دسترسی بود. در مقایسه با جلسات افتتاحیه نشست‌های سال ۱۹۹۹ که دخالت اعضای سازمان جهانی تجارت در آن مشهود بود، ساختار و شکل نشست‌های عمومی در طول چندسال گذشته به عهده دبیرخانه سازمان جهانی تجارت گذاشته شده است. گسترش این روند در طول سال‌ها و بیان بیشتر این حقیقت که سازمان جهانی تجارت بزرگ‌ترین و حیاتی‌ترین پدیده امدادی است، غیرقابل اختلاف می‌باشد. از لحاظ تعداد و ترکیب، مشارکت در سازمان جهانی تجارت تا بیش از ۱۰۰۰ نفر که امروزه شامل روزنامه‌نگاران،

نداشت، اما حقیقت این است که تغییر رابطه سازمان‌های غیردولتی با هیأت‌ها به این معنی بود که این سازمان‌ها همچنان از درجه بالاتری از شفافیت بهره می‌برند.

با وجود تجربیات سیاتل، ترتیبات رویه‌ای و عملیاتی برای حضور سازمان‌های غیردولتی در کنفرانس‌های بعدی وزیران تغییر ننمود. کنفرانس وزیران دوحه (۲۰۰۱) اجازه حضور سازمان‌های غیردولتی در چنین نشست‌هایی را به‌صورت خودکار تأیید نمود. قابل ذکر است موانع فیزیکی نشست دوحه در مقایسه با سیاتل، شاهد وضع محدودیت عددی در مورد اندازه هر یک از هیأت‌های سازمان‌های غیردولتی و تعداد کلی سازمان‌های مجاز به حضور بود. [۲۱] به هر حال عوامل حضور سازمان‌های غیردولتی، شامل کنترل دبیرخانه سازمان جهانی تجارت بر فرایند حضور و همچنین ترتیبات دوحه به این معنی است که این سازمان‌ها از حقوق و امکانات یکسانی مانند دیگر کنفرانس‌های سازمان جهانی تجارت بهره‌مند هستند. جدول زیر حضور سازمان‌های غیردولتی در کنفرانس‌های وزیران سازمان جهانی تجارت را نشان می‌دهد.

جدول ۱- حضور سازمان‌های غیردولتی در

کنفرانس‌های وزیران

کنفرانس وزیران	سال	تعداد سازمان‌های غیردولتی واجد شرایط	تعداد سازمان‌های غیردولتی حاضر در جلسه	تعداد شرکت‌کنندگان
سنگاپور	۱۹۹۶	۱۵۹	۱۰۸	۲۳۵
ژنو	۱۹۹۸	۱۵۳	۱۲۸	۳۶۲
سیاتل	۱۹۹۹	۷۷۶	۶۸۶	۱۵۰۰
دوحه	۲۰۰۱	۶۵۱	۳۷۰	۳۷۰
کانکون	۲۰۰۳	۹۶۱	۷۹۵	۱۵۷۸
هنگ‌کنگ	۲۰۰۵	۱۰۶۵	۸۱۲	۱۵۹۶

از کنفرانس سیاتل به بعد کنفرانس‌های وزیران سازمان جهانی تجارت به‌طور ویژه موقعیتی فراهم نموده‌اند که سازمان‌های جامعه مدنی با یک فرصت عالی قوانین خود را حول محورهای خاصی تقویت نمایند. باتوجه به این حقیقت که تشکیل چنین کنفرانسی

مؤسسات علمی، وکلای مجالس، تجار و همچنین سازمان‌های غیردولتی از منظر سنتی جهان افزایش داشته است. به هر حال فعالیت‌های مقطعی که خارج از ساختار رسمی سازمان جهانی تجارت اتفاق می‌افتد تا حدودی به خاطر فقدان ابزارهای مالی همچنان باقی می‌ماند.

کیفیت و ماهیت تعاملی مباحث در گردهمایی عمومی به‌طور قاطع بستگی به سازمان‌دهندگان و شرکت‌کنندگان دارد. به عبارت دیگر این نشست‌ها از نقطه نظر شرایط شفافیت و گفتمان یک راه‌حل جادویی ارائه نمی‌کنند و برای سازمان‌های غیردولتی یک دسترسی مستقیم به دستور کار سازمان جهانی تجارت فراهم نمی‌آورد. به هر حال، اکنون این نشست‌ها با یک شکل احیاء شده به صورت سالیانه در تقویم سازمان جهانی تجارت به‌طور مرتب تکرار شده و به همین صورت توسط اعضای سازمان جهانی تجارت پذیرفته شده‌اند. این مسئله یک مقیاس واقعی است که میزان موفقیت آن‌ها براساس آن اندازه‌گیری می‌شود. این موضوع به نوبه خود با توجه به پافشاری یک گروه بزرگ و جداسده از جامعه سازمان‌های غیردولتی برای حفظ پایگاهی به منظور تبادل عقاید و نظرات با اعضای سازمان جهانی تجارت، قابل توجه می‌باشد. ایده وجود هزاران سازمان غیردولتی پرسه‌زنان در سالن‌های ارکان سازمان جهانی تجارت برای دو روز در سال که تا چند سال قبل غیرقابل تصور بود، اکنون میان اعضا جا افتاده است. [۲۳] دبیرخانه سازمان جهانی تجارت اخیراً یک راهبرد امدادی تهیه کرده که در برگیرنده تعدادی از فعالیت‌ها به منظور تهیه اطلاعات، ایجاد گفتمان، شنیدن اظهارات و دغدغه‌های نمایندگان جامعه مدنی می‌باشد. اکنون جلسات توجیهی منظم برای سازمان‌های غیردولتی در ارکان سازمان جهانی تجارت برگزار شده، و دسترسی به اسناد موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت و سازمان جهانی تجارت نه مانند قبل خارج از سازمان بلکه آنلاین و به‌صورت خودکار بوده و بخش «سازمان‌های غیردولتی» سایت سازمان جهانی تجارت دائماً درحال تهیه آمار و اطلاعات خاص و مورد علاقه سازمان‌های غیردولتی می‌باشد. دبیرکل سازمان جهانی تجارت به‌طور منظم با سازمان‌های غیردولتی چه در ژنو و چه در خارج تعامل داشته و جلسات سخنرانی آنلاین با عموم مردم برگزار می‌کند. در سال‌های اخیر دبیرخانه سازمان جهانی تجارت یک برنامه امدادی منطقه‌ای برای نمایندگان جامعه مدنی در کشورهای درحال توسعه را آغاز

نموده است. همچنین شروع به درگیر نمودن رؤسای ارکان سازمان جهانی تجارت و همچنین دیگر کارشناسان، در موضوعات ویژه و گزارش‌های فنی‌تر نموده است.

در سنوات اخیر دبیرخانه یک رویکرد وسیع و فعال به منظور مطلع نگهداشتن نمایندگان پارلمان‌ها و درگیر نمودن آن‌ها در فعالیت‌های سازمان جهانی تجارت را آغاز کرده است. این موضوع اهمیت نقشی را که آن‌ها در نظام تجاری چندجانبه بازی می‌کنند می‌رساند. از آنجا که نمایندگان مشروع و قابل اعتماد، منتخب مردم هستند، می‌توانند یک نقش تعیین‌کننده در دادن آگاهی بیشتر و بحث‌های متمرکز بر تجارت بین‌الملل داشته باشند. برنامه امدادی برای نمایندگان پارلمانی همچنین شامل وقایع منطقه‌ای برای درک بیشتر از نظام تجاری چندجانبه میان گروه‌های مهم می‌باشد.

در کل این اقدامات و اقدامات دیگری از قبیل برگزاری نشست‌ها و همایش‌های کوچکتر در فعالیت روزانه سازمان جهانی تجارت نفوذ کرده است. مادامی که از سال ۱۹۹۵ تعهد تدریجی اما پایدار نسبت به شفافیت سازمان جهانی تجارت را قابل دسترس‌تر نموده است، این ابتکارات جدید صحنه فزاینده‌ای بر گفتگو و فعالیت‌های امدادی گذاشته است. نتایج این راهبرد گرچه ممکن است بلافاصله و مستقیم نباشند، اما آن‌ها در نهایت رابطه جامعه مدنی با سازمان جهانی تجارت را به سمت یک سطح جدید و پربار سوق می‌دهند.

۷. توجیهات آمیکاس کوری [۲۴] و حل اختلاف

تفاهم‌نامه حل اختلاف سازمان جهانی تجارت شامل هیچگونه مقررات صریحی جهت پذیرفتن گزارشات از جانب سازمان‌های غیردولتی نمی‌باشد، هرچند که هیأت‌ها در موارد خاص مجازند «اطلاعات و مشاوره‌های فنی از هر عضو یا رکن که مقتضی تشخیص دهند اخذ نمایند». [۲۵]

در ادامه روی بعضی از نمونه‌هایی که سازمان‌های غیردولتی تلاش می‌کنند در فرایند حل اختلاف نفوذ کرده و تا جایی که تلاش آن‌ها ممکن است منتج به تغییر در مسیر اجرای فرایند شود بحث می‌نماییم. به علاوه بعضی از نوآوری‌های جدیدتر در رابطه با ایجاد شفافیت برای فرایند حل اختلاف را طرح می‌کنیم.

همان‌طور که قبلاً ذکر شد مقررات سال ۱۹۹۱ ایالات متحده

در زمینه محدودیت‌های واردات ماهی تُن، موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت را مورد توجه تعدادی از سازمان‌های غیردولتی زیست‌محیطی قرار داد. در اواسط سال ۱۹۹۷ دو سازمان غیردولتی توجیهات آمیکاس کوری خود را به هیأت حل اختلاف سازمان جهانی تجارت در رابطه با مورد ملاحظه قرار دادن ممانعت‌های ایالات متحده از واردات میگو، محصولات میگو «لاک‌پشت-میگو» [۲۶] ارسال نمودند. دو ماه بعد در سپتامبر سال ۱۹۹۷ هیأت حل اختلاف سازمان جهانی تجارت به طرفین اطلاع داد که گزارش مذکور مورد ملاحظه قرار نمی‌گیرد؛ چراکه ایشان براساس مقررات تفاهم‌نامه حل اختلاف سازمان جهانی تجارت، اختیار انجام چنین کاری را ندارند. و دولت ایالات متحده متعاقب آن نسبت به تصمیم هیأت حل اختلاف با توجه به مفاد استثنائات عمومی موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت درخواست استیناف نمود، او همچنین در مورد یافته‌های هیأت حل اختلاف مبنی بر اینکه آن‌ها اختیار رسیدگی به گزارش سازمان‌های غیردولتی را نداشتند، درخواست استیناف نمود. به‌علاوه سازمان‌های غیردولتی با پیوست نمودن خلاصه گزارش خود به دادخواست ایالات متحده درصدد ارائه استدلال‌های حقوقی خود نسبت به موضوع بودند.

در اوت سال ۱۹۹۸، رکن استیناف یک رأی اولیه مبنی بر پذیرفتن گزارشات سازمان غیردولتی ضمیمه دادخواست ایالات متحده را صادر نمود، و همچنین اینکه یک نسخه بازنگاری شده یکی از آن گزارشات مستقیماً از یکی از سازمان‌های غیردولتی پذیرفته شده بود. در جریان رسیدگی پرونده روشن شد که گزارشات مذکور توسط رکن استیناف مورد مطالعه قرار گرفته‌اند، به هر حال سرانجام رکن استیناف اظهار نمود که بر استدلال‌های ایالات متحده در قسمت داخلی گزارش دادخواستش تمرکز نموده است. به‌علاوه در اکتبر سال ۱۹۹۸، رکن استیناف حکم هیأت رسیدگی اولیه که در درجه پائین‌تری قرار دارد را در مورد اینکه آیا یک هیأت حل اختلاف اختیار دارد که گزارشات آمیکوس را مورد ملاحظه قرار دهد، لغو نمود. رکن استیناف اظهار نمود مادامی که سازمان‌های غیردولتی «حق» ندارند گزارش‌هایشان مورد ملاحظه قرار گیرد، اختیار یک هیأت برطبق تفاهم‌نامه حل اختلاف «کسب اطلاعات و مشاوره‌های فنی از هر فرد یا رکنی که مقتضی تشخیص دهد» [۲۷] شامل اجازه دریافت گزارشات سازمان‌های غیردولتی بدون درخواست آن‌ها نیز می‌شود. تصمیم مذکور از این رو مهم بود که

مقرر می‌کرد هر دوی هیأت‌های حل اختلاف و رکن استیناف مجاز به پذیرفتن گزارشات آمیکاس کوری می‌باشند. این تصمیم از سوی بعضی از دولت‌ها که احساس می‌کردند مطابق با موافقت‌نامه سازمان جهانی تجارت نیست جنجالی محسوب گشت به این معناکه ماهیت دولت در مقابل دولت سازمان جهانی تجارت را تضعیف کرده و حقوق بیشتری برای سازمان‌های غیردولتی که طرف دعوا نبودند نسبت به اعضای سازمان جهانی تجارت قائل شده بود.

در سال ۲۰۰۰، در دعوای اتحادیه اروپا در زمینه اقدامات تأثیرگذار بر پنبه نسوز و محصولات حاوی پنبه‌نسوز چهار سازمان غیردولتی گزارشات خود را در اوایل فرایند رسیدگی به هیأت حل اختلاف تسلیم نمودند. [۲۸] سپس جامعه اروپا به‌عنوان خواننده دو فقره از گزارش‌های فوق را پیوست دادخواست خود نمود. به دنبال آن هیأت حل اختلاف بدون ارائه هرگونه دلیل اعلام نمود که دو گزارش پیوست شده را به استثناء دیگر گزارشات مورد ملاحظه قرار می‌دهد. در ابتدای درخواست بعدی استیناف توسط کانادا، رکن استینافی تشخیص داد که احتمال دریافت گزارشات سازمان‌های غیردولتی وجود داشته و پس از مشورت با طرفین، یک رویه ویژه‌ای را به منظور رسیدگی به گزارشات رسیده از جانب افراد یا گروه‌ها بنا نهاد. این رویه درخواست‌کنندگان را ملزم به تسلیم گزارش می‌نمود. تقاضای می‌بایست به تعدادی از سؤالات از جمله اهداف، هزینه‌های مالی متقاضی و اینکه گزارش موردنظر نسبت به آنچه دولت‌ها تدوین کرده‌اند تکراری نباشد، پاسخگو باشد. پذیرش این رویه توسط رکن استینافی دولت‌ها را متعجب نمود و در یک جلسه ویژه شورای عمومی سازمان جهانی تجارت که به‌منظور بررسی این موضوع برگزار گردید، بعضی از اعضا رکن استینافی را به‌خاطر کم‌رنگ کردن نقش دولت در تصویب قوانین مربوط به رویه‌های حل اختلاف و همچنین در مقابل نظریه گزارش‌های آمیکاس مورد انتقاد قرار دادند. مدت کوتاهی پس از آن، رکن استیناف تمامی ۱۷ مورد تقاضا درخصوص اجازه تسلیم گزارشات را رد نمود. در پاسخ به این موضوع چندین سازمان غیردولتی یک بیانیه مطبوعاتی انتقادی [۲۹] در شکایت از اینکه دلیلی برای استرداد گزارشات ارائه نشده طرح نمودند.

تا ژانویه سال ۲۰۰۶ تعداد ۵۳ گزارش آمیکاس تحت بند ۵ ماده ۲۱ تفاهم‌نامه حل اختلاف به هیأت‌های رسیدگی، رکن استینافی و

هیأت‌های رسیدگی به اجرا تسلیم گردید. همان‌طور که دو مثال ذکر شده نشان می‌دهد، فعالیت سازمان غیردولتی (تأحدودی) در روشن نمودن اینکه گزارشات آمیکاس از نظر حقوقی در حل اختلاف سازمان جهانی تجارت استثناء نشده‌اند، موثر بوده است. البته این به معنی قائل شدن حق برای سازمان‌های غیردولتی درخصوص پذیرفتن استدلال‌هایشان نمی‌باشد، زیرا هنوز چندین سازمان غیردولتی (گاهاً با تشویق اعضای سازمان جهانی تجارت که جزو طرفین دعوا هستند) تصمیم به ارائه گزارشات آمیکاس گرفته‌اند. همزمان دارلینگ و هاربین [۳۰] (۲۰۰۵) استدلال می‌کنند که دهه اول سازمان جهانی تجارت نشان می‌دهد گزارشات آمیکاس کوریه به‌عنوان ویژگی برجسته نظام حل اختلاف سازمان جهانی تجارت ظاهر نگشته و آن نگرانی‌های اولیه با توجه به افزایش احتمالی و تأثیر چنین گزارشاتی درک نشده است. در این مرحله مستندات کمی برای اظهارنظر در این زمینه وجود دارد که اعضای سازمان جهانی تجارت می‌توانند به توافق اصطلاحاً قاعده‌مند ویژه‌ای رسیده که در قوانین سازمان جهانی تجارت به‌عنوان یک رویه گردد. اما به همین نحو روشن است که تجربه گذشته رویه مهمی را برای تقدیم گزارشات آمیکوس کوری در آینده بنا نهاده است. [۳۱]

همان‌طور که قبلاً ذکر شده، تعدادی از ناظران خارجی و همچنین اعضای سازمان جهانی تجارت برای شفافیت بیشتر در فرایند حل اختلاف از جمله امکان گشودن جریان هیأت رسیدگی به روی دیگر اعضای سازمان جهانی تجارت و عموم مردم درخواست کرده‌اند. در رابطه با درخواست طرفین در مورد دعوی «ادامه تعلیق تعهدات جامعه اروپا در موضوع گوشت‌های هورمونی» [۳۲] «ادامه تعلیق تعهدات ایالات متحده در مورد اختلافات دعوی گوشت هورمونی جامعه اروپا DS ۳۲۰»، ادامه تعلیق تعهدات کانادا در مورد دعوی گوشت‌های هورمونی جامعه اروپا «DS ۳۲۱»، هیأت‌های رسیدگی پذیرفتند به منظور نظارت توسط اعضای سازمان جهانی تجارت و عموم فرایند رسیدگی‌شان را برای طرف‌های مذاکره و کارشناسان علمی در ۲۷ و ۲۸ سپتامبر ۲۰۰۶ و برای طرفین دعوا در دوم و سوم اکتبر ۲۰۰۶، علنی نمایند. [۳۳] به همین منظور یک اتاق مخصوص نظارت راه‌اندازی و حدود ۲۰۰ صندلی برای عموم شامل، روزنامه‌نگاران، سازمان‌های غیردولتی و ناظران سازمان جهانی تجارت در آن تعبیه گردید. این افراد قادر

بودند که جریان به‌طور زنده جلسات هیأت رسیدگی درخصوص دعوی «گوشت‌های هورمونی» در ساختمان اصلی سازمان جهانی تجارت در ژنو را از طریق دوربین‌های مداربسته مشاهده نمایند. اگرچه این تجربه منجر به ایجاد رویه‌ای برای دیگر هیأت‌های رسیدگی نشد و تصمیمی در حد هیأت مذکور با درخواست مشترک طرفین باقی ماند، اما با این حال یک نوآوری مهم در زمینه افزایش شفافیت در سازمان جهانی تجارت را به دنبال داشت. به هر حال، با وجود ترتیبات سازمانی و پشتیبانی قابل توجهی که برای این نوآوری تدارک دیده شد، در طول پخش مداربسته این برنامه‌ها، در هیچ موضوعی تعداد کل نمایندگان عموم بالغ بر ۳۳ نفر نشد و اکثریت آن‌ها نیز نمایندگانی از دانشگاه‌ها و مدارس بودند.

۸. تأثیر سازمان غیردولتی در فرایند

قانون‌گذاری سازمان جهانی تجارت

قبلاً در مورد افزایش اعتماد میان سازمان‌های غیردولتی با توجه به دادن مشاوره‌های فنی و سیاسی به اعضای سازمان جهانی تجارت بحث نمودیم. البته رایزنی‌های غیررسمی در زمینه نظام تجاری چندجانبه یک پدیده جدید نمی‌باشد، چنانکه در جریان مداخله اتاق بازرگانی بین‌الملل در موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت در گذشته و نقش صنایع خدماتی در دور اروگوئه این موضوع به اثبات رسیده است. به همین ترتیب سایر سازمان‌های بازرگانی به‌صورت تنگاتنگ با مواضع مذاکراتی کشورهای میزبان مربوطه در ارتباط بوده و نقش مهمی را در طراحی نتایج ماهوی در سازمان جهانی تجارت ایفا نموده‌اند. به هر حال، اگرچه بخش خصوصی اغلب قادر بوده در مواضع مذاکراتی در سطح داخلی یا حتی به عنوان اعضای هیأت‌های کشورهای توسعه‌یافته تأثیرگذار باشد، اما تأثیر اکثر سازمان‌های غیردولتی دیگر تا مقطع اخیر پراکنده بوده است. در طول دهه گذشته تعداد فزاینده‌ای از کشورهای درحقیقت در نتیجه فقدان واقعی منابع، به سمت تخصصی کردن سازمانهای غیردولتی برای کمک به انجام تحقیقات و آماده کردن مواضع مذاکراتی درخصوص موضوعاتی که به آن توجه ویژه دارند تمایل پیدا کرده‌اند. در زمینه نظام تجاری چندجانبه سه مثال در حوزه‌های مالکیت فکری، پنبه و ماهی‌گیری مشمول یارانه ذکر می‌شود.

قرار گرفته و گواهی بر حمایت ماهوی تعدادی از گروه‌های جامعه مدنی در حوزه‌های خاص شود.

۱۰. یارانه‌های پنبه

دومین موضوعی که به‌طور فزاینده‌ای روابط بین هیأت‌های سازمان جهانی تجارت و سازمان‌های غیردولتی را تعیین کرده مربوط به پنبه می‌باشد. در سال ۲۰۰۳ چهار کشور فقیر صادرکننده پنبه از مرکز و غرب آفریقا (بنین، بوركینافاسو، چاد و مالی) درخواست کردند که حذف یارانه پنبه در دستور کار مذاکرات کشاورزی سازمان جهانی تجارت قرار گیرد. این موضوع در نشست وزرای کانکون در سپتامبر سال ۲۰۰۳ درحالی‌که تعدادی از سازمان‌های غیردولتی یک مبارزه شدید به منظور جلب توجه به سمت مشکلات پیش روی کشورهای درحال توسعه تولیدکننده پنبه را رهبری می‌نمودند اهمیت یافت. [۳۴] تعدادی از سازمان‌های غیردولتی نظیر موضوع دسترسی به دارو درخواست‌کنندگان را با کارشناسی‌های فنی و مشاوره‌های سیاستی شامل پیش‌نویس پیشنهادات ویژه در مذاکرات کشاورزی یاری و یک مبارزه عمومی را هدایت نمودند که باعث گردید موضوع به‌طور گسترده‌ای در سرلوحه مذاکرات دور دوحه باقی بماند و نیز مانند موضوع دسترسی به دارو، سازمان‌های غیردولتی از جهت درون‌داد مبتنی بر تحقیق ماهوی و توصیه‌های سیاستی که این کشورهای درحال توسعه مستقلاً برای تحصیل آن‌ها در تلاش بوده‌اند، دارای جایگاه ویژه‌ای می‌باشند.

۱۱. یارانه‌های شیلات

مشارکت سازمان‌های غیردولتی مبحث مربوط به یارانه‌های شیلات در سازمان جهانی تجارت در مقایسه با دو مثال قبلی به دلایلی تا حدودی متفاوت می‌باشد. اولاً، مشارکت فعالانه سازمان‌های غیردولتی به شکل مقالات تحلیلی و پیشنهاداتی درآمده که از طریق نشست‌های عمومی و مجامع بی‌انتهای [۳۵] مشابه ارائه می‌گردد، (در بعضی از موارد این گونه فعالیت‌ها توسط سازمان‌های بین‌دولتی بین‌المللی انجام می‌شود). فعالیت سازمان‌های غیردولتی محدود به کشور یا کشورهای خاصی نمی‌باشد. از طرفی آن‌ها به‌عنوان گروه‌های ذی‌نفع علاقه‌مند از طریق ارائه درون‌داد فکری و نظری درخصوص مباحث یارانه‌های

در چهاردهم نوامبر سال ۲۰۰۱، اعضای سازمان جهانی تجارت بیانیه‌ای در مورد موافقت‌نامه جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری (TRIPS) و بهداشت عمومی را تصویب کردند که حاوی توضیحات مهمی در مورد انعطاف‌پذیری موافقت‌نامه مذکور به منظور افزایش سلامت عمومی بخصوص دسترسی به دارو بود. بیانیه مذکور همچنین موضوعی را بیان می‌کرد که موافقت‌نامه (TRIPS) طبق آن انعطاف‌پذیری کافی را نداشته و برای آن درخواست راه حل نمود. در ششم دسامبر سال ۲۰۰۵ اعضای سازمان جهانی تجارت تغییرات در موافقت‌نامه جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری را تصویب نمودند که انعطاف‌پذیری بیشتری را در این زمینه فراهم نماید. این طرح مستقیماً تصمیم (۳۰ اوت ۲۰۰۳) درخصوص لغو تعهد را به اصلاحیه دائم تحت موافقت‌نامه (TRIPS) تبدیل نمود. استثنای مذکور با لغو یک مقرر از موافقت‌نامه جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری که بر مبنای آن از صادرات تولیدات دارویی تحت مجوز اجباری به کشورهای که قادر به تولید آن‌ها نبودند جلوگیری می‌شد، کشورهای فقیرتر را قادر می‌سازد نسخه‌های تولیدشده ارزان‌تر از داروهای دارای حق اختراع را تحصیل نمایند. تحلیل دقیق‌تر و بیشتر سازوکاری که در تصمیم فوق‌الذکر به صورت دائمی درآمده است از حوصله این بخش خارج می‌باشد. در اینجا باید اشاره شود که بحث دسترسی به دارو تجربه به نسبت موفقی از اتحاد میان گروه بزرگی از کشورهای درحال توسعه و گروه‌های جامعه مدنی معین در طرح موضوع در دل دستور کار سازمان جهانی تجارت را ترسیم می‌نماید. درحالی‌که کشورهای درحال توسعه همیشه رهنمودهای گروه‌های جامعه مدنی را دنبال نمی‌کردند، این گروه‌ها کمک‌های فنی (شامل تهیه پیش‌نویس ویژه پیشنهادات) همچنین مشاوره‌های حقوقی کارشناسی را برای تعدادی از آن‌ها فراهم می‌نمودند، حال آنکه همزمان نیز یک مبارزه عمومی به راه می‌انداختند که به صورتی گسترده در میان افکار عمومی و نیز تصمیم‌گیرندگان سیاسی یک نیروی محرک مهم در مورد آن موضوع ایجاد می‌نمود. این ترکیب و این حقیقت که اتحاد بین کشورهای درحال توسعه و سازمان‌های غیردولتی می‌بایست تا جایی که به صلاح صنعت داروسازی مبتنی بر تحقیق بود با رقیبان جدی مبارزه می‌کرد، باعث گردید که بیانیه سال ۲۰۰۱ و تصمیمات سال‌های ۲۰۰۳ و ۲۰۰۵ مورد توجه بیشتر

شیلات در پی تسهیل مذاکرات به منظور نائل شدن به آنچه از نقطه نظر آن‌ها یک خروجی مثبت زیست محیطی محسوب می‌شد می‌باشند. دوام بحث یارانه‌های شیلات یک موضوع شمال- جنوب با احساسی مشابه با موضوع دسترسی به دارو و پنبه نبود، چنانکه در هر دو طرف هم از کشورهای توسعه یافته و هم در حال توسعه حضور داشتند. سوما سازمان‌های غیردولتی زیست محیطی در موضوع شیلات دارای تجربه قابل ملاحظه‌ای می‌باشند. آن‌ها دارای سابقه طولانی در سراسر دنیا برای بهبود سیاست‌ها و روش‌های معقول ماهی‌گیری و زیست محیطی می‌باشند. آن‌ها بویژه در مورد یارانه‌های شیلات با تمرکز بر حذف مقرراتی که ماهی‌گیری زیاد را مجاز می‌داند تقریباً یک دهه با دولت‌ها، سازمان‌های بین‌المللی و سایرین به منظور تشویق اعضای سازمان جهانی تجارت برای پذیرفتن قواعد جدید بین‌المللی وضع شده در خصوص یارانه‌های شیلات همکاری نموده‌اند.

تمامی موضوعات فوق‌الذکر نمونه‌هایی مبنی بر اینکه چگونه درون‌داد خارجی می‌تواند حقیقتاً بر دستور کار قانون‌گذاری سازمان جهانی تجارت اثرگذار باشد را ارائه می‌نماید. در دو مورد اول سازمان‌های غیردولتی منابع فکری و مشاوره‌های سیاسی را در اختیار کشورهای در حال توسعه قرار می‌دادند که به اشکال دیگر برای آن‌ها قابل دسترسی نبود و کشورها را در زمینه هدایت مبارزات عمومی مؤثر به منظور افزایش آگاهی میان قشر وسیع‌تری از عموم یاری می‌نمودند. یک توضیح مهم در خصوص موفقیت رابطه بین سازمان‌های غیردولتی و کشورهای در حال توسعه در هر دو زمینه، بدون شک تعهد سازمان‌های غیردولتی نسبت به درگیر ماندن عمقی و اختصاص منابع قابل توجه در طول یک دوره زمانی طولانی می‌باشد. می‌توان استدلال نمود که حداقل در موضوعات دسترسی به دارو و پنبه، دخالت سازمان‌های غیردولتی به کشورهای در حال توسعه کمک نموده تا از فضای سیاسی خود دفاع و حتی آن را توسعه دهند. در موضوع یارانه‌های شیلات، درگیر بودن طولانی سازمان‌های غیردولتی زیست محیطی در موضوعات ماهی‌گیری به روش فنی، باعث شده این گروه‌ها بدون اینکه داخل کشور یا کشورهای خاصی فعالیت کنند یک نقش فعال در تهیه مستقیم درون‌داد فکری برای بحث‌های میان مجامع موازی ایفا نمایند.

در دیگر حوزه‌ها نظیر کشاورزی و امنیت غذایی، منابع ژنتیک و دانش سنتی پیش‌بینی شده که سازمان‌های غیردولتی در تهیه

اطلاعات اولیه و برگزاری همایش‌ها و دیگر اشکال حمایت تعدادی از هیأت‌های کشورهای در حال توسعه را یاری نمایند.

جمع‌بندی و ملاحظات

دهه گذشته شاهد تغییر در شیوه‌ای بوده که به واسطه آن سازمان جهانی تجارت با جوامع مدنی در ارتباط بوده است. این نه تنها مربوط به تعامل بین دبیرخانه سازمان جهانی تجارت و اعضای سازمان جهانی تجارت از یک طرف و سازمان‌های غیردولتی از طرف دیگر بوده، بلکه در مورد خود دیدگاه سازمان‌های غیردولتی در نظام تجاری چندجانبه رو در رو نیز صادق می‌باشد.

تعامل سازمان جهانی تجارت با سازمان‌های غیردولتی از یک رابطه احساسی تک بعدی و اساساً فرایند محور که در ابتدا حول دسترسی به اطلاعات شکل گرفت به یک رابطه ماهیت محور تکامل یافته است. به علاوه، این یک شاخص رو به رشد در روابط کاری بین گروه‌های ذی‌نفع علاقه‌مند می‌باشد. اگرچه سازمان جهانی تجارت یک سازمان بین دولتی است، بعضی از سازمان‌های غیردولتی یک نقش طرفدارانه خاص را معین و با دیدگاه نفوذ در دستور کار سازمان جهانی تجارت آن را تعقیب می‌کنند. تردید اصلی میان اکثریت اعضا با توجه به نقش سازمان‌های غیردولتی جای خود را با روابط محکم‌تر داده که اغلب خود به صورت افزایش همکاری ماهوی متجلی می‌شود. می‌توان استدلال شود که سازمان‌های غیردولتی از طریق همکاری دوجانبه نزدیک‌تر با هیأت‌ها موفق به تأثیر کارتر در دستور کار ماهوی سازمان جهانی تجارت شده‌اند تا اینکه یک رابطه ساختاری بخصوص با دبیرخانه سازمان جهانی تجارت داشته باشند.

این بخش در ابتدا روی تعامل و مشارکت آن دسته از سازمان‌های جامعه مدنی که برای یک رویکرد ساختاری نسبت به سازمان جهانی تجارت انتخاب شده‌اند تمرکز کرده است. بسیاری از اینها به عنوان مثال شرکت‌های تجاری و صنعتی معمولاً حامی نظام تجاری چندجانبه می‌باشند. آن‌ها موضوعات و فعالیت‌های سازمان جهانی تجارت را شناسایی کرده و عموماً به عنوان گروه‌های ذی‌نفع به دنبال یک نتیجه دلخواه مثبت و زیست محیطی در مذاکرات تجاری در حال انجام می‌باشند.

سایر سازمان‌ها منتقد نظام تجاری چندجانبه باقی مانده‌اند، اما برای درگیر شدن ماهوی به منظور اصلاح فرایند برگزیده شده‌اند.

تعدادی از سازمان‌ها به درخواست خود مبنی بر حذف نظام تجاری چندجانبه اصرار ورزیده و در کل هرگونه گفتگو را رد کرده‌اند. به هر حال همه این سازمان‌ها برای شرکت منظم در کنفرانس‌های وزرا سازمان جهانی تجارت به رسمیت شناخته شده و دبیرخانه سازمان جهانی تجارت و همچنین اعضا بر مبنای اصول منظمی با سازمان‌های غیردولتی با دو طبقه‌بندی ذکر شده همکاری و تعامل دارند.

از نقطه نظر سازمانی تعهد به ادامه تلاش به سمت گفتگوی ساختاری تر با جامعه مدنی قویاً حاکم می‌باشد. البته چنانکه قبلاً نشان داده شد، توسعه این رابطه نتیجه یک عمل است تا تغییرات رویه‌ای و اعطای حقوق ویژه و از دیدگاه آن دسته از سازمان‌های غیردولتی که مایلند بر مبنای قواعد رسمی تر با سازمان جهانی تجارت و اعضایش در تعامل باشند این موضوع ناامیدکننده می‌باشد. هر چند برای اغلب سازمان‌های غیردولتی که با سازمان جهانی تجارت و اعضایش بر مبنای اصول منظمی در تعامل هستند تردید وجود دارد که داشتن یک نقش رسمی در درون سازمان جهانی تجارت بتواند نقش طرفدارانه آن‌ها را در مقایسه با سطح نفوذی که بعضی از آن‌ها از طریق دیگر رابطه‌های غیررسمی از آن بهره‌مند هستند بهبود بخشد. به هر حال واضح است که رویه‌های جاری سازمان جهانی تجارت برای تعامل با سازمان‌های غیردولتی جدا از هر چیز دیگری که اعضا می‌توانند به‌طور رسمی و بر مبنای اجماع بر آن توافق کنند یک موفقیت محسوب می‌شوند. این رویه‌ها در فرهنگ سازمان جهانی تجارت قویاً جا افتاده و عقب‌نشینی از آن‌ها می‌تواند در حد بالایی چالش برانگیز باشد. چالش از منظر سازمانی به این معنی که تضمین کند روابط تا ایجاد یک جو اعتماد دوطرفه ادامه پیدا کند. این موضوع نیازمند دید و مسئولیت‌پذیری تمامی طرف‌ها می‌باشد.

پی‌نوشت‌ها

۱. مقاله ترجمه صفحات ۳۳۲ الی ۳۴۱ گزارش ۲۰۰۷ سازمان جهانی تجارت است.
۲. Danhar (1994) را ملاحظه نمائید.
۳. در سازمان جهانی تجارت یک تعریف رسمی از سازمان‌های غیردولتی وجود ندارد. سازمان‌های غیردولتی عمومی - اتحادیه‌های کاری - انجمن‌های صنعتی برای شرکت در

کنفرانس وزرا برگزیده می‌شوند. شرکت‌های خاص از نظر سازمان جهانی تجارت برای شرکت در کنفرانس وزرا صلاحیت ندارند. به‌طور کلی باید نشان دهند که فعالیت‌هایشان با بعضی از موضوعات سازمان جهانی تجارت مرتبط می‌باشد.

۴. منشور هاوانا پاراگراف ۲ از ماده ۸۷.

۵. ICITO E2/11,15 July 1946.

۶. ICITO C2/11,15 July 1948.

۷. بند (۲) ماده (۵) موافقت‌نامه مراکش و WT/L/162.

8. Marceau and Pedersen 1999.

9. Jackson 1969.

10. Brussels.

11. Croome, 1999.

۱۲. محدودیت‌های ایالات متحده بر واردات ماهی تن GATT
BiSD 395 (SePT. 30.1991)

۱۳. نمایندگان سازمان‌های غیردولتی در نشست مراکش
به‌عنوان روزنامه‌نگاران شرکت نمودند.

۱۴. نتایج مذاکرات تجاری چندجانبه دور اروگوئه، متون حقوقی،
صفحه ۹.

15. WT/L/162.

16. WT/L/160.REV1..

۱۷. برای بررسی کامل این رهنمودها Marceau و Pedersen
(۱۹۹۹) را ملاحظه کنید.

18. Renato Ruggiero.

۱۹. شماری از نشست‌های کوچک‌تر و در موضوعی خاص بیشتر
برگزار شده‌اند. در سال ۱۹۹۴ یک نشست در مورد تجارت و
محیط زیست برگزار گردید و در سال ۱۹۹۷ نشست
سازمان‌های غیردولتی به منظور انعکاس نظرات اجلاس
سران کشورهای آفریقایی دارای کمترین درجه توسعه‌یافتگی
سازماندهی شد. هر چند هر دو نشست از جانب کشورهای
عضو به‌عنوان یک فعالیت متفرقه انگاشته شدند.

۲۰. تشخیص اینکه هیأت‌های نمایندگی شامل چه افرادی
می‌باشد به عهده هر یک از کشورهای عضو سازمان جهانی
تجارت است، اگرچه سنگاپور حضور تعدادی از نمایندگان
تجاری (شرکت‌ها و انجمن‌ها) را با هیأت‌های نمایندگی

معین مدنظر قرار داده بود، حضور مشابه دیگر سازمان‌های غیردولتی بسیار اندک می‌باشد.

۲۱. درخصوص محدودیت‌های فیزیکی در دور دوحه هر یک از سازمان‌های غیردولتی فقط مجاز به معرفی یک نماینده برای حضور در اجلاس بود.

۲۲. تقدیم درخواست «اُکس فام» (Big noise) با ۱۷/۸ میلیون امضاء برای مدیر کل جدیدترین نمونه را ارائه می‌نماید.

۲۳. خلاصه‌ای از جلسات عمومی سال ۲۰۰۶ توسط دبیرخانه سازمان جهانی تجارت در آوریل ۲۰۰۷ منتشر شده است.
24. Amicus Curae

۲۵. بند (۱) ماده (۱۳) تفاهم‌نامه حل اختلاف.

۲۶. ایالات متحده آمریکا ممنوعیت واردات میگو و محصولات میگو، گزارش هیأت رسیدگی، WT/DS 58/R (۱۵ می ۱۹۹۸). این دعوا شامل شکایاتی توسط هندوستان، مالزی، پاکستان و تایلند درخصوص ممنوعیت واردات میگو توسط ایالات متحده آمریکا از کشورهایی که طبق نظر ایالات متحده مقررات ایمنی را در زمینه به خطر افتادن لاک‌پشت دریایی در جریان صید میگو رعایت نکرده بودند می‌شد.

۲۷. بند (۱) ماده (۱۳) تفاهم‌نامه حل اختلاف.

۲۸. اقدامات جوامع اروپایی تأثیرگذار بر محصولات حاوی پنجه نسوز، گزارش هیأت (WT/DS 135/R (SEPT.18. 2000)

۲۹. یکسال بعد از سیاتل سازمان جهانی تجارت درب را به روی سازمان‌های غیردولتی بست (Nov.22.2000)

30. Durling and Harbin (2005)

۳۱. در مذاکرات حل اختلاف درحال انجام، ایالات متحده دو پیشنهاد در مورد گزارشات آمیکاس کوری را تسلیم نمود.
TN/DS/W/B (22 Aug 2002) را ملاحظه کنید.

32. hormones

۳۳. این برای دومین بار بود که دادرسی‌های عمومی در این موضوع سازماندهی می‌شد. اولین بار در سپتامبر ۲۰۰۵ برای اولین نشست ماهوی مشترک هیأت‌های رسیدگی با طرفین دعوی انجام گرفت.
۳۴. Baffes (2005) را ملاحظه نمایید.

35. Open ended

